

UN IZVOR INEDIT DESPRE ISTORIA ROMÂNILOR: *JURNALUL LUI ADOLPHE ETIENNE BILLECOCQ*

RALUCA TOMI

(Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”)

„Dintre toate scările pe care le urcă spiritul uman din umbră spre lumină, dificilă și meritorie este aceasta: de a fi născut aristocrat și regalist și de a deveni democrat. Să urci dintr-un bordei într-un palat este rar și frumos, să urci din greșeală spre adevăr este însă măreț”¹, îi scria Victor Hugo lui Adolphe Etienne Billecocq în iulie 1853, făcând aluzie la evoluția diplomatului, care, născut în pragul noului secol, în aprilie 1800, în sânul unei familii cu certe opinii regaliste, își va mărturisi crezul republican, criticând regimului lui Ludovic Filip. În viziunea lui Billecocq, regimul instaurat în 1830 nu avea nici grandoarea Regalității și nici virtutea primei Republici franceze².

Încă din tinerețe Billecocq a ales cariera diplomatică, deși avea și studii juridice, tatăl său fiind un celebru avocat parizian. În 1822 era atașat la legația din Berlin, în 1827 era secretar de legație la Viena, în 1828 la Madrid, iar în 1830 la Londra. După un stagiul de șase ani la legația din Stockholm, a fost detașat pentru un timp la Constantinopol, iar în 1839 devenea agent și consul general al Franței în principate, post pe care l-a ocupat până în 1846. Cei șapte ani petrecuți în mijlocul românilor au fost ultimii din cariera sa diplomatică. Din 1846 a desfășurat numai activități publicistice și literare, multe dintre operele sale având drept sursă de inspirație principatele: *Album Moldo-Valaque*, Paris, 1848 – celebru în epocă și datorită ilustrațiilor realizate de Charles Doussault și Michel Bouquet –, și nu în ultimul rând jurnalul său intitulat *Le nostre prigioni*.

În articolul de față ne vom ocupa de *Jurnalul* lui Billecocq, al cărui titlul a fost inspirat de lucrarea lui Silvio Pellico *Le mie prigioni*, apărută în 1832. Impresionat de supliciul îndurat de revoluționarul italian în numele libertății, Billecocq mărturisea: „Nu am ezitat să-mi numesc cartea după titlul unei lucrări

¹ Adolphe Billecocq, *Jurnal*, Biblioteca Academiei Române (BAR), Arhiva Mare, nr. 2555, f. 157.

² *Ibidem*, f. 24.

nemuritoare și am încercat să-mi găsesc asemănări cu acest martir, prin suferințele politice și torturile civice îndurate”³. Era o aluzie la divergențele pe care le avea cu François Guizot, acuzat de diplomat că ar fi complotat cu domnitorul Gheorghe Bibescu și consulul rus din principate pentru îndepărtarea sa, la neînțelegerile avute cu oficialii Ministerului de Externe al Franței, care l-au împiedicat să mai dețină funcții în diplomatie, la greutatea întâmpinate pentru publicarea lucrărilor sale. Dacă supliciul lui Pellico a luat sfârșit după 10 ani, Billecocq se simțea prizonierul pe termen nelimitat al lipsei de viziune manifestată de guvernul francez: „închisorile noastre sunt ridicate în plină zi, în capitala civilizată a lumii [...] temnicerii sunt fără milă... Aici în închisorile noastre gândirea este captivă, elanul sufletului este sugrumat de lanțuri”⁴.

Primele două volume din *Jurnalul* lui Billecocq au apărut la Paris în anii 1849 și 1850, într-un tiraj foarte mic⁵. Acestea au ajuns și în principate prin intermediul lui Nicolae Ghica, fiul marelui postelnic Grigore Ghica, unul dintre urmașii domnitorului Grigore al II-lea Ghica⁶. Importantă este și scrisoarea din 21 aprilie 1852, prin care Billecocq îl învestea pe boierul moldovean drept legatar testamentar: „Amintirea prieteniei noastre, relațiile de familie, afinitatea principiilor noastre politice m-au determinat să vă aleg, dintre toți amicii mei politici, pe dumneavoastră pentru a vă încredința aceste hârtii, care pot interesa într-o zi cauza românilor. Păstrați-le în mâinile voastre... Cu excepția distrugerii lor, vă las mână liberă să faceți cu ele ce credeți de cuviință... Și dacă eu voi muri înainte de a le publica, rămâneți să decideți ce veți face cu ele în favoarea cauzei române... Într-un cuvânt, vă numesc legatarul [...] unic al gândirii mele politice, care este toată în favoarea drepturilor românilor”⁷. Era evident vorba despre primele părți ale *Jurnalului* lui Billecocq, în care erau evocate pe larg evenimentele din timpul stagiului său diplomatic în principate și cele legate de revoluția pariziană de la 1848. După moartea lui Nicolae Ghica, în 1853, lucrarea a ajuns în posesia familiei Hurmuzaki, unul dintre membrii săi vizitându-l pe Billecocq la Paris câțiva ani mai târziu, mulțumindu-i pentru cele scrise în favoarea românilor. Publicarea memoriilor lui Billecocq a fost întreruptă în decembrie 1851, toate încercările ulterioare ale autorului de a le publica în Franța sau Anglia, fiind sortite eșecului⁸.

³ *Ibidem*, f. 207-212.

⁴ *Ibidem*, f. 212.

⁵ În scrisoarea adresată lui Victor Hugo, din 12 noiembrie 1850, Billecocq amintea de numai 12 exemplare ale cărții. *Ibidem*, p. 158-159

⁶ Billecocq către Nicolae Ghica Budișteanu, 25 octombrie 1851, Paris. *Ibidem*, f. 314-315.

⁷ Billecocq către Nicolae Ghica, 21 aprilie 1852, *Ibidem*, p. 422-425.

⁸ Vezi încercarea din 1864, când a intrat în contact cu un englez, Gronow, care avea legături la Londra. Căsătorit ulterior cu o franțuzoaică ce frecventa curtea imperială de la Paris, englezul a renunțat să-l mai ajute pe Billecocq. *Ibidem*, f. 2505-2507. În 1868 Billecocq îi scrie editorului Dentu, care refuză la rândul său să le publice. *Ibidem*, f. 2737-2740.

În secția de manuscrise a Academiei Române se găsește ceea ce noi credem a fi continuarea *Jurnalului* lui Billecocq, lucrare care nu a fost încă publicată și care cuprinde evenimentele din anii 1850-1871. Din păcate nu se păstrează manuscrisul, ci o variantă dactilografiată. Sunt 12 caiete-dosar, un total de 3500 de file, pe care Biblioteca Academiei Române le-a achiziționat în 1978 de la un anticariat. Probabil este o primă variantă în vederea pregătirii pentru publicare. Materialul nu este colaționat, fiind una dintre copiile dactilografiate. Din păcate, până în prezent nu știm unde se află manuscrisul și cine a intenționat să-l publice. Din loc în loc, pe marginile filelor sunt adnotări în franceză, însă personalul secției de la manuscrise nu-și amintește nimic de proveniența copiei și nu poate identifica scrierea acestor note. Sigur este că Billecocq și-a revăzut însemnările și le-a ordonat cronologic în ultimii ani din viață, pentru că o parte a notelor sale din subsol sunt date între anii 1868-1872. Amintim că diplomatul a murit în octombrie 1874.

Primele două volume, pe care le prezentase în 1850 lui Eduard Drouyn de Lhuys, în acel moment ambasadorul Franței la Londra și mai târziu ministru de Externe al Franței, erau destinate să demaște originea și consecințele protectoratului rus în principate, să arate complicitatea guvernului lui Guizot cu autoritățile de la Sankt Petersburg, să stopeze întinderea puterii rusești în Europa. Soluția propusă de Billecocq era de a se exploata în folosul Franței conflictele dintre ruși și populațiile nordice. În viziunea sa, acestea din urmă s-ar fi putut alia cu românii, ungurii, otomanii împotriva politicii rusești. Influențat de experiența sa diplomatică de la Stockholm și București, Billecocq afirma că politica externă franceză ar trebui să mediteze la crearea unui front suedezo-român împotriva Rusiei⁹.

Din bogatul material aflat în depozitele Academiei Române – corespondență cu personalități politice și culturale din Europa, America de Nord, Asia, studii inedite, însemnări zilnice, articole de presă –, putem reconstitui preocupările diplomatului francez, căruia nimic din ceea ce au însemnat relațiile internaționale nu i-a fost străin: de la dorința de a consolida poziția Franței în Orient, la regândirea relațiilor franco-otomane, până la reorganizarea Imperiului otoman și planurile de colonizare a acestuia cu muncitori din Occident. Sunt consemnate de asemenea momente cheie din epopeea formării statului italian, opinii despre politica externă a împăratului Napoleon al III-lea, despre războiul Crimeii, afirmarea naționalității poloneze etc. Simpla lectură a materialului ne dezvăluie personalitatea unui diplomat prea puțin cunoscut și apreciat în lucrările de specialitate. Spirit iscoditor, neliniștit, Billecocq urmărea rafinatul joc diplomatic european, pe care îl descifra cu abilitate. Din filele însemnărilor sale putem reconstitui lumea bântuită de ambiții și orgolii a celor care conduceau politica

⁹ *Ibidem*, f. 29-34.

externă a Franței și avem ocazia de a savura replici scilpitoare, povestioare amuzante despre personalitățile ce populau strălucitoarele saloane franceze.

„Am petrecut șapte ani în țara moldo-valahilor și cunosc sensibilitatea, ospitalitatea și bunăvoința lor... Țara, pământul, viața lor politică mi-au atras atenția și întreaga afecțiune... Da, mărturisesc că după 25 de ani de studii, de călătorii, de observații diplomatice, teritoriul principatelor mi s-a părut interesant pentru a fi plasat în vizorul diplomației franceze”¹⁰. Alături de Saint Marc Girardin, Hippolyte Desprez, Jean Alexandre Vaillant, Adolphe Billecocq a fost privit de contemporani drept un cunoscător al lumii românești. Ne-am axat prezentul articol pe sublinierea câtorva coordonate: publicitatea făcută operelor scrise de români și filoromâni în perioada emigrației și a războiului Crimeii, corespondența inedită cu lideri ai emigrației române, în care este dezbătută situația politică din principate și viitorul țării în contextul relațiilor dintre marile puteri, influențarea unor personalități culturale franceze pentru a se implica în apărarea cauzei românești.

Motto-ul publicației „Album moldo-valaque. Un guide politique et pittoresque à travers les Principautés de Danube” era alcătuit din cuvintele lui Ludovic Filip adresate lui Billecocq: „Știi dumneata că-mi spui lucruri pe care d. Guizot și nici unul dintre ambasadorii mei nu le cunosc?”. Erau concentrate în această frază, consemnată în *Jurnal*, atât orgoliul fostului consul, convins că era unul dintre cei mai buni cunoscători ai problemei orientale, cât și amărăciunea celui care și-a sfârșit înainte de vreme o carieră promițătoare.

Albumul, ce forma un supliment al prestigioasei reviste „L’Illustration”, a fost un minunat prilej de a face cunoscute Europei peisajul, obiceiurile, costumele românești. În *Jurnalul* său, Billecocq descria eforturile de a face cunoscută lucrarea în cercurile culturale și diplomatice din capitala Franței. Trimitea *Albumul* lui Alexandre Dumas-tatăl și lui Victor Hugo, în speranța că aceștia își vor găsi surse de inspirație pentru romanele viitoare¹¹, iar ministrului Suediei și Norvegiei la Paris îi dăruia și câteva din acuarelele lui Doussault, care în opinia sa ar demonstra influența artei suedeze asupra picturii și arhitecturii din principate¹². *Albumul* le era trimis și pictorilor Charles Louis Muller și Thomas Couture, pentru a le servi drept model pentru viitoarele opere. La rândul său, Cyprien Robert a scris în „La Pologne” un impresionant articol dedicat *Albumului* și principatelor, reprodus de Billecocq în jurnalul său¹³. *Albumul* va fi adus în principate de către Nicolae Ghica, căruia Billecocq îi scria în 21 aprilie 1852: „În acest moment se găsesc în Germania, la Berlin și Leipzig, 200-300 de exemplare din *Albumul* meu. Luați-le cu dvs. și plasați-le în țările române fie contra unei sume modice, fie gratis, după

¹⁰ *Ibidem*, f. 146.

¹¹ *Ibidem*, f. 44-47.

¹² Billecocq către Gustave de Lovenjohlm, Paris, 26 martie 1850, *Ibidem*, f. 43-44.

¹³ *Ibidem*, f. 46-49.

cum veți crede de cuviință”¹⁴. Cel care a tradus lucrarea în germană a fost colegul său, consulul general al Prusiei în principate între 1843 și 1845, Johann Neigebaur.

Cu aceeași fervoare va încerca să facă cunoscută și *Le nostre prigionie*. Deși tirajul primelor două volume a fost restrâns, Billecocq le-a trimis câtorva personalități: Drouyn de Lhuys, Alexis de Tocqueville, Jules Bastide, Victor Hugo, Daniele Manin¹⁵.

Perioada emigrației a fost benefică pentru contactele dintre liderii revoluționari europeni. În jurnalul lui Billecocq există o corespondență bogată între acesta și Ion Heliade Rădulescu, Nicolae Ghica, Gheorghe Magheru, frații Golești, Vasile Boerescu, Dora D'Istria. Relațiile dintre ei s-au stabilit fără îndoială în perioada stagiului consular din principate.

Legătura cu Heliade Rădulescu pare mai strânsă în perioada emigrației decât în etapa prerevoluționară. De fapt, Billecocq scria într-una dintre notele adresate lui Elias Regnault, că nu-l cunoscuse personal pe Heliade cât timp a fost consul în principate. În însemnările sale și în cele nouă scrisori inedite pe care i le-a adresat, Billecocq îl numea pe Heliade „nobilul și vigurosul atlet”, cel care, asemenea lui, nu precupețea niciun efort pentru a demonstra Europei pericolul reprezentat de Rusia¹⁶. În jurnalul său, diplomatul francez se arăta entuziasmat de apariția lucrării *Le protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie*¹⁷, și insera un articol apărut în „Le National”, în care împăratul Nicolae I era caracterizat drept „un lup devenit păstor la oi, care țintește prin protectoratul său să facă din principatele danubiene un Gibraltar al despotismului”¹⁸.

În 22 noiembrie 1850, Billecocq reda o interesantă conversație cu Heliade. Acesta din urmă îi povestea despre sejurul său din Anglia, cel din 1849, și despre discuțiile purtate cu Lordul Palmerston, Giuseppe Mazzini, Ledru-Rollin și Louis Blanc. Iată cum prezenta Billecocq discuția dintre Heliade și Blanc: „Eliade a sesizat ezitarea lui Louis Blanc în privința principatelor [...] i-a spus următoarele cuvinte: „Încercați să reparați cât puteți răul pe care l-ați făcut fără intenție cauzei naționalității; vă voi ajuta eu însumi dacă îi veți acorda atenție și veți înțelege cauza căreia îi puteți veni în ajutor [...] izvorul nenorocirilor țării mele este ocuparea ei de către ruși. Să nu credeți că eu fac aici politică locală! Nu, fac politica tuturor, <pentru că> atunci când va veni momentul, țarul se va îndrepta spre Ungaria, spre Austria, se va năpusti asupra libertăților franceze... Puneți în slujba marilor principii, amenințate de planurile autocrației, răsunetul vocii voastre

¹⁴ Billecocq către Nicolae Ghica, Paris, 21 aprilie 1852, *Ibidem*, f. 425-427.

¹⁵ *Ibidem*, f. 292.

¹⁶ Despre activitatea lui Ion Heliade Rădulescu din perioada exilului revoluționar, vezi referiri la Mircea Anghelescu, *Ion Heliade Rădulescu. O biografie a omului și a operei*, București, Editura Minerva, 1986.

¹⁷ Titlul complet: *Le Protectorat du Czar ou la Roumanie et la Russie. Nouveau documents sur la situation européenne*, Paris, 1850.

¹⁸ Nota din Jurnal, f. 69.

populare și rușii vor fi alungați pentru totdeauna în Asia”¹⁹. În același context, Billecocq scria că fusese rugat de Heliade să redacteze o scrisoare, care se află și aceasta în *Jurnal*, către președintele Republicii, Louis Napoleon, în care îi solicita o audiență. Într-o notă de subsol, Billecocq scria că Heliade nu a mai vrut să iscălească scrisoarea datorită divergențelor cu ceilalți lideri români aflați în emigrație.

Lucrarea lui Heliade, apărută în 1851, la Paris, *Mémoires sur l'Histoire de la régénération roumaine ou sur les événements de 1848*, l-a incitat pe fostul consul francez să nareze un episod necunoscut din timpul revoluției de la 1848 în Țara Românească. În vara aceluși an, la rugămintea lui Baligot de Beyne, pe atunci funcționar al ambasadei otomane din Paris, Billecocq i-a trimis lui Suleiman pasa, emisarul Porții în principate, câteva informații despre liderii politici din București și despre atitudinea pe care ar fi trebuit să o aibă față de evenimentele din capitala Țării Românești²⁰.

Războiul Crimeii i-a întărit lui Billecocq convingerea că Heliade avusese dreptate în broșurile sale în care demasca țelurile Rusiei. „Scrierile și discuțiile cu Eliade mi-au călăuzit și luminat drumul [...] datorită lui deslușim planurile abile ale lui Nicolae”²¹. Convinși că Heliade, aflat în Constantinopol în toamna lui 1854, ducea tratative cu guvernul otoman în favoarea cauzei românești, Billecocq compara situația lor cu cea a astronomilor, care deși se aflau la distanță mare unul de celălalt, observau aceleași stele și planete – respectiv evoluția politică din principate – și desprindeau din analizele lor aceleași concluzii²².

La sfârșitul anului 1854²³, Heliade îl trimitea la Billecocq pe Grigore Grădișteanu cu o parte dintre articolele ce intenționa să le publice în presa din Occident. În ciuda eforturilor tandemului Billecocq-Grădișteanu, nici presa pariziană, nici cea londoneză nu s-au arătat interesate în publicarea lor²⁴.

Pentru a înțelege relația Billecocq-Heliade, sugestive sunt însemnările din aprilie 1856 din *Jurnalul* fostului consul francez. În aceste fragmente se află o scrisoare a lui Heliade, în care se consemnau suferințele îndurate de cei care au susținut în exil poziția otomană, neînțelegerile diferitelor grupări din sânul emigrației, puterea partidei rusofile din Țara Românească²⁵. În corespondența cu liderii români din exil, Billecocq nu s-a amestecat niciodată în disensiunile acestora, având legături amicale cu Heliade, dar și cu Magheru, frații Golești,

¹⁹ *Ibidem*, f. 164.

²⁰ *Ibidem*, f. 268-270.

²¹ *Ibidem*, f. 846.

²² Adolphe Billecocq către Ion Heliade Rădulescu, Paris, 6 noiembrie 1854. *Ibidem*, f. 929.

Vezi anexa nr. 1.

²³ Vezi scrisoarea lui Heliade către Billecocq, Constantinopol, 15 decembrie 1854. *Ibidem*, f. 932.

²⁴ Vezi nota lui Billecocq din 7 aprilie 1855, *Ibidem*, f. 1052-1054.

²⁵ Nota lui Heliade din 18 aprilie 1856. *Ibidem*, f. 1052-1054.

Cezar Bolliac etc. Totuși, există în jurnalul său o singură referire la aceste disensiuni. Este cea din 21 aprilie 1856, în care compară lupta lui Heliade cu cea dusă de el împotriva funcționarilor din cadrul Ministerului de Externe al Franței²⁶. În timpul frământărilor din anii 1857-1858, când Europa impulsionată de reprezentanții partidei naționale căuta febril o soluție pentru rezolvarea „chestiunii românești”, Billecocq era încântat de prezența liderului român la Londra și la Paris. Spera ca prin scrierile și activitatea sa, Heliade să „lumineze cercurile politice asupra intențiilor războinice ale Rusiei”. Îi sugera să meargă și la Torino, unde regele Victor Emanuel al II-lea convocase un Contencios pentru a dezbate problema românească²⁷. Se pare că Eliade i-a urmat sfatul, pentru că în toamna lui 1859 se afla în capitala Piemontului, unde se întâlnea cu regele, cu premierul Camillo Benso di Cavour și cu Giovenalle Veggezzi Ruscalla. Ultimului îi promisese exemplare din *Albumul* lui Billecocq²⁸. Amiciția, simpatia pentru Billecocq l-a determinat pe Heliade să-l recomande în 1856 guvernului francez, pentru postul de comisar extraordinar în Comisia europeană ce urma să vină în principate în aprilie 1857²⁹.

Nicolae Ghica a fost un bun prieten al lui Billecocq. Am văzut ce importanță a avut în destinul românesc al lucrărilor lui Billecocq. Din filele *Jurnalului* aflat la Academie se desprinde și un alt rol jucat de boierul moldovean. Acesta îi mărturisea lui Billecocq, în scrisoarea din 2 noiembrie 1851, că i-a „devorat” cartea *Le nostre prigioni*, și a fost impresionat de atenția fostului consul față de problemele naționalităților din Europa centrală, nordică, răsăriteană³⁰.

Din jurnalul lui Billecocq aflăm că, în iarna anului 1852-1853, Nicolae Ghica îl informa despre pregătirile de război făcute de ruși: mișcări de trupe, construcții militare, relatându-i pe larg despre misiunea lui Mencicov la Constantinopol³¹. Din păcate, scrisorile sale către Billecocq nu s-au păstrat, în schimb au rămas notele fostului consul consemnate în paginile jurnalului.

Informațiile lui Nicolae Ghica au ajuns în posesia cuplului imperial francez într-o manieră neobișnuită. În jurnalul său, Billecocq declara că era înrudit pe filieră maternă cu Eugenia di Montijo. Bucurându-se de acest avantaj, pe care se pare că nu l-a folosit în favoarea revigorării carierei diplomatice și nici în alte scopuri personale, la care se adăuga relația intimă întreținută cu una dintre doamnele de onoare ale împărătesei, fostul consul s-a străduit ca informațiile transmise de Ghica să fie cunoscute de Napoleon al III-lea. Se pare că Billecocq i-a scris personal împărătesei Eugenia în speranța acordării unei audiențe. În

²⁶ Nota lui Billecocq din 21 aprilie 1856. *Ibidem*, f. 1528.

²⁷ *Ibidem*, f. 1713-1717.

²⁸ Vezi scrisoarea din 6 octombrie 1859, din Torino. *Ibidem*, f. 1755-1756. Vezi anexa nr. 3.

²⁹ Vezi nota din 5 octombrie 1858, *Ibidem*, f. 1753.

³⁰ *Ibidem*, f. 315.

³¹ Vezi scrisoarea lui Billecocq către Nicolae Ghica, Paris, 28 februarie 1853. *Ibidem*, f. 482-485.

povestioara relatată în jurnal se pare că cele două doamne, împărăteasa și amica lui Billecocq, au fost surprinse de Napoleon în momentul în care dezbăteau problema. Împăratul s-a amuzat teribil de îngrijorarea manifestată de cele două doamne față de declanșarea unui nou conflict.

Dacă, cel puțin în aparență, Napoleon nu și-a manifestat interesul față de știrile sosite din Moldova, o atitudine diferită a manifestat ambasadorul otoman la Paris. În 23 aprilie 1853, Billecocq îi scria lui Ghica despre convorbirea avută cu diplomatul otoman în legătură cu informațiile despre mișcările trupelor rusești de la granița Moldovei³².

Din nefericire, în primăvara lui 1853 Nicolae Ghica a murit, iar Billecocq a pierdut astfel un fidel prieten și un observator atent al politicii din principate³³.

De Gheorghe Magheru îl lega o frumoasă amicitie. Din corespondența publicată – două scrisori – în *Album moldo-valaque*, știm despre partidele de vânătoare la care participaseră cei doi, de monedele antice și pielea de urs, darurile generalului român, fiind mult prețuite de Billecocq. În ianuarie 1849, Magheru îl ruga pe Billecocq să aibă grijă de fiul său care se afla la Paris³⁴. Acesta s-a achitat cu afecțiune de rugămintea generalului, fapt oglindit în scrisoarea către Ștefan Golescu, datată 16 iulie 1852, în care îl așază că intervenise pe lângă ministrul de Război pentru ca fiul generalului, împreună cu alți tineri români, să fie admiși în școlile militare franceze³⁵.

Aflat la Constantinopol, în încercarea de a forma detașamente militare românești în cadrul armatei otomane, Gheorghe Magheru a primit de la Billecocq, la 6 martie 1855, o caldă scrisoare în care era rugat să-i pozeze lui Theodor Aman pentru un portret, ce urma să fie prezentat în cadrul expoziției universale de la Paris³⁶. Răspunsul lui Magheru a venit în iunie 1855. Generalul se confesa cu sinceritate. Își mărturisea suferințele fizice și deziluziile încercate în ultimii ani, când toate eforturile sale de a forma detașamentele românești au eșuat. În fața disensiunilor dintre emigranții români, a ocupării principatelor de către trupele austriece, a revenirii foștilor domni pe tronurile de la București și Iași, Magheru își mărturisea pesimismul față de soarta românilor. Îi mulțumea însă lui Billecocq pentru „afecțiunea și perseverența cu care a făcut cunoscută Europei istoria, obiceiurile, calitățile românilor”. Liderul român scria cu nostalgie despre caldă prietenie manifestată de consulul francez încă din primele zile ale mandatului său, despre „numeroasele plimbări în munți în care admiram împreună frumusețea și

³² *Ibidem*, f. 491.

³³ *Ibidem*, f. 496-497.

³⁴ Vezi fragmente din scrisoare în Paul Cernovodeanu, Marian Ștefan, *Pe urmele Magherilor*, București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 260; scrisoarea este amintită și în Paul Cernovodeanu, Marian Ștefan, *Epistolar inedit Gheorghe Magheru* (I), în „Revista Istorică”, București, nr. 2, 1983, p. 183-193.

³⁵ Vezi Adolphe Billecocq, *Jurnal*, și urm., f. 367.

³⁶ *Ibidem*, f. 1022.

bogăția acestora, plimbări în care dvs. profetizați inspirat un viitor strălucit pentru acest popor oprimat³⁷.

În *Jurnalul* său, Billecocq a păstrat și câteva scrisori sau însemnări adresate fraților Golești. Interesantă este discuția purtată cu Radu Golescu, datată 17 iulie 1852. Acesta i-a spus, în timpul unei plimbări în grădinile Tuilleries, că dacă revoluția o declanșau liderii politici, cei care o consolidau erau soldații³⁸. La 22 aprilie 1867 îi scria lui Ștefan Golescu, premier la acea dată, în legătură cu mișcarea de emancipare a cretanilor. Guvernul român era cel mai în măsură, în opinia lui Billecocq, de a lumina cabinetele europene asupra situației din Balcani³⁹.

Figura fostului domn regulamentar Alexandru Dimitrie Ghica este pomenită de mai multe ori în *Jurnal*. Consulul francez îi aprecia bunele intenții pe care le avusese în guvernare și onestitatea. Erau calități apreciate de o parte a emigranților români, care îi propuseseră fostului domn să le fie lider în perioada exilului revoluționar. Speranța într-o posibilă cooperare o mărturisea și Billecocq, la 2 septembrie 1856, imediat după ce aflase de numirea acestuia drept caimacam în Țara Românească, propunându-i să-l ajute prin propaganda făcută în presa pariziană sau în cea londoneză. Fostul domnitor și fostul consul cunoșteau nemijlocit toate intrigile Rusiei, cărora le căzuseră victime: primul își pierduse tronul, iar celălalt postul și cariera diplomatică⁴⁰.

Vasile Boerescu, autorul mai multor lucrări și memorii cunoscute în cercurile franceze, italiene, era unul dintre tinerii români care se bucura de aprecierea lui Billecocq. Încurajat de Jean Alexandre Vaillant, Boerescu i-a scris în noiembrie 1857 despre intenția sa de a edita o publicație cu numele sugestiv „Naționalul”, propunându-i o eventuală colaborare. Billecocq îi răspundea că era măgulit de invitație, dar nu putea s-o onoreze, din pricina divergențelor de opinie asupra viitorului politic al principatelor⁴¹.

Billecocq a corespondat și cu Cezar Bolliac, care îi trimitea, înainte de a fi publicată, o parte a lucrării sale *Mémoires pour servir à l'histoire de la Roumanie. Premier mémoire. Topographie de la Roumanie*⁴², iar prințesei Elena Ghica-Koltsov Massalsky îi transmitea, prin intermediul lui Grigore Grădișteanu, admirația față de autoarea unei lucrări remarcabile privitoare la situația bisericii ortodoxe⁴³ (*La vie monastique dans l'église orientale*). O alături pe Dora D'Istria

³⁷ Scrisoarea lui Gheorghe Magheru către Adolphe Billecocq, 20 iunie 1855, Constantinopol. *Ibidem*, f. 1223-1235. Vezi anexa nr. 2.

³⁸ *Ibidem*, f. 368.

³⁹ Billecocq către Ștefan Golescu, Paris, 22 aprilie 1867. *Ibidem*, f. 2666.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 1577-1580.

⁴¹ *Ibidem*, f. 1695-1697.

⁴² *Ibidem*, f. 1009-1010.

⁴³ *Ibidem*, 1719-1720. Lucrarea a apărut în 1856, la Paris.

luminoaselor figuri feminine din istoria Franței – Jeanne D’Arc, Heloïse, Georges Sand – și o invita să viziteze saloanele pariziene, convins că apariția sa strălucitoare va fi benefică problemei românești.

Printre cei implicați în propaganda chestiunii românești se număra și Grigore Gănescu. Era autorul câtorva lucrări care apăruseră în timpul și după Congresul de la Paris: *La Valachie depuis 1830 jusqu’à nos jours*, Bruxelles, 1855, *Diplomatie et Nationalité*, Paris, 1856, *Quelques mots sur la Valachie*, Paris, 1857. La 28 februarie 1856, Billecocq nota în jurnalul său: „Domnul Gănescu, valah, autor al unei cărți intitulată *Diplomatie et Nationalité*, în care a avut amabilitatea să-mi consacre câteva rânduri amicale, m-a rugat să-i scriu prefața. Nu am lăsat să-mi scape această ocazie de a-i fi agreabil și totodată de a-mi exprima încă odată opiniile despre problemele orientale”⁴⁴.

Același Gănescu s-a dovedit un publicist înzestrat. În capitala Franței a publicat „Le Courrier de Dimanche”, în care se evidenția prin articole curajoase împotriva politicii guvernelor imperiale. *Jurnalul* lui Billecocq prezintă articolul apărut în 27 ianuarie 1861, la rubrica *Săptămâna politică*, un violent rechizitoriu împotriva lui Napoleon al III-lea, care i-a adus lui Gănescu expulzarea din Franța. Iată ce scria ministrul de Interne al Franței consilierului de stat însărcinat cu supravegherea publicațiilor: „Am auzit că autorul acestui articol, Grigore Gănescu, nu este francez. Sunt uimit că un străin își permite să insulte instituțiile noastre și-l însărcinez pe domnul prefect al poliției să-l expulzeze conform articolului 7 al legii din 11 decembrie 1849”⁴⁵. Însă publicistul român nu a renunțat, și a editat cu ajutorul lui Victor Hugo, la Frankfurt, „L’Europe”, un jurnal foarte apreciat în epocă⁴⁶.

Războiul Crimeii și tratativele diplomatice care l-au urmat au constituit o ocazie pentru Billecocq de a-și manifesta public opiniile față de raportul dintre puterile europene, față de posibila rezolvare a chestiunii românești, care se afla în topul discuțiilor diplomatice din epocă. Convingerile antirusești l-au determinat să fie de acord cu sprijinul acordat de către Franța, Anglia și Sardinia Imperiului otoman.

Correspondența sa cu liderii români, din perioada 1855-1856, mărturisește despre implicarea în toate inițiativele ce demascau politica Rusiei față de populațiile din Europa nordică și răsăriteană, și vizau totodată consolidarea pozițiilor otomane. Din *Jurnal* reiese atenția deosebită acordată tratativelor de pace, ce se desfășurau în capitala Franței. A consemnat textul tratatului de pace,

⁴⁴ *Ibidem*, f. 1472.

⁴⁵ Se pare că înainte de a pleca din Franța a avut un proces și cu Eugène Poujade – fostul consul al Franței la București. Billecocq a refuzat să audieze procesul, spunând că nu poate să vadă cum un francez este chemat în instanță de un român. *Ibidem*, f. 1919-1932, 2075-2082.

⁴⁶ Vezi Nicolae Iorga, *Din relațiile franco-române. Un scriitor francez despre români și un scriitor român în Franța: Elias Regnault și Grigore Gănescu*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, tom XXXIX, 1916, București, p. 21.

anexele referitoare la statutul strâmtorilor și la cel al Mării Negre. Atitudinea diplomaților ruși, care au încercat prin prezentarea hărților false să modifice în favoarea lor granița Basarabiei de sud, l-a determinat să reamintească faptul că atât Basarabia, cât și Bucovina, fuseseră cedate de către Imperiul otoman în condiții oneroase, în care nu-și respectase statutul de putere suzerană. Afirma în jurnalul său că tratatul de pace conținea germenii unor viitoare conflicte.

Billecocq avea rețineri în privința articolului 23, referitor la autonomia principatelor, deoarece susținea că aceasta era un fapt deja recunoscut de către Poartă. Credea că articolul 24, care prevedea convocarea divanurilor ad-hoc, nu era realist: „da, trebuie înțeleasă mai bine importanța teritoriului, a bogățiilor, a locului ce-l pot juca în echilibrul european ca teatru de observație sau barieră împotriva Rusiei [...] dar trebuie să fim conștienți că moldo-valahii nu sunt nimic prin ei înșiși. Că acolo trebuie refăcut totul. Nu trebuie consultați”⁴⁷. În corespondența cu Heliade a subliniat nu de puține ori ideea că românii nu-și pot rezolva singuri problemele și ar trebui să caute ajutorul în Occident, făcând referire bineînțeles la Franța. Ideea devine un adevărat laitmotiv în filele jurnalului său. În 7 iulie 1856 scria: „Românii nu încetează să se comporte ca niște copii, pentru că în loc să se ocupe de regăsirea forței morale, ei se ridică împotriva puterii suzerane, care pentru moment reprezintă singurul lor mijloc de salvare... Prin unirea moldovenilor cu valahii plaga se va mări, nu se va vindeca. Această pretinsă unire, în cazul în care se va înfăptui, le va aduce în curând despărțirea [...] vor căuta în unire numai satisfacerea intereselor personale. Ne amăgim dacă vom crede că valahilor le pasă de moldoveni și invers. Întrebându-i de multe ori pe valahi dacă au fost în Moldova și pe moldoveni dacă au vizitat Țara Românească, mi-au răspuns [...] că au alte treburi mai bune de făcut decât să viziteze țări mai sărace... Cât despre prințul străin, acesta este un principiu ce contravine tratatelor și puterii suzerane”⁴⁸.

Onest, Billecocq recunoștea, în nota din 5 februarie 1859, că românii l-au impresionat prin dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza, deși era rezervat în privința acestuia, considerându-l de origine modestă. L-au uimit prin abilitatea de a găsi o rezolvare justă în cadrul strâmt al textului Convenției de la Paris: „Acționând astfel mi-au depășit toate așteptările. Cinste lor!”⁴⁹

Afinitatea lui Billecocq cu spațiul românesc este mărturisită și de corespondența cu acele personalități culturale – istorici, publiciști, diplomați francezi – ale căror destine au fost marcate de contactul, uneori nemijlocit, cu poporul român. Printre aceștia se numărau Elias Regnault, Hippolyte Desprez, Thibault Lefebvre, Artur Baligot de Beyne, Jean Alexandre Vaillant. Dintre cei amintiți, singurul care nu a călătorit în principate era Elias Regnault, însă jurnalul lui Billecocq mărturisește despre zbuciumul autorului în depistarea informațiilor despre principate, rezultatul trudei sale fiind una dintre cele mai reușite istorii

⁴⁷ Nota lui Billecocq. *Ibidem*, f. 1497.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 1570-571.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 1783.

politice și sociale ale principatelor danubiene: *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes*, Paris 1855.

Elias Regnault, pe care Nicolae Iorga, citând un fragment din „L’Illustration”, îl descria ca fiind un om blând, trist, amabil, una dintre acele figuri paterne, care îndată fac să se nască simpatia, îl contacta pe Billecocq prin intermediul cumnatului acestuia care îi scria: „Îți trimit, dragă Adolphe, lucrarea domnului Regnault. Este un scriitor serios, demn și plin de stimă. Vorbește potolită, discută calm și scrie fără patimă”⁵⁰. Așa a început colaborarea dintre consulul francez și cel care va fi scris lucrări importante despre istoria Angliei, a irlandezilor, a polonezilor, a popoarelor nordice. În 14 iulie 1854, Regnault, bolnav îi scria lui Billecocq despre greutatea întâmpinată pentru publicarea lucrării. Niciun editor nu era interesat de aceasta și nu știa cum putea să mai scrie dacă nu se întrevedea nicio implicare financiară. Îl întreba pe Billecocq dacă românii nu puteau să subvenționeze cartea⁵¹. În aceeași zi Billecocq îl îmbărbăta, rugându-l să nu renunțe la o lucrare care va avea un mare succes⁵². Îl va sprijini personal cu toate informațiile pe care le avea despre principate. Peste câteva zile îl recomanda unui bun amic, Eugène Poujade, consul în principate, care se afla la Paris în vara lui 1854.

În *Jurnal* erau inserate șase note – ale lui Billecocq către Regnault – prin care evenimentele din perioada regulamentară erau povestite de către un diplomat care fusese implicat în evoluția lor. În însemnările sale, Billecocq îi atrăgea atenția asupra disensiunilor din cadrul Ministerului de Externe al Franței, care nu se interesa de soarta consulilor din zonele răsăritene ale continentului⁵³, îi relata momentul sosirii sale la București și ultimele ecouri ale afacerii Marseille⁵⁴. Fostul consul îi sugera istoricului să scrie o parte introductivă în care publicul cititor să fie lămurit asupra originii latine a românilor și a așezării lor geografice⁵⁵. Regnault i-a ascultat sfatul, inserând în introducerea lucrării sale informații geografice și demografice despre români, unele dintre ele preluate probabil și din lucrarea lui Cezar Bolliac, pe care Billecocq o primise de la autor. De remarcat că la începutul lucrării se afla și o hartă a spațiului locuit de români⁵⁶.

În cea de-a patra notă adresată lui Regnault, la 5 noiembrie 1854, Billecocq îl ruga să-i prezinte ideile referitoare la viitorul principatelor în așa fel încât să nu pară un susținător al unui stat unitar sau al unei confederații independente. El a fost numai un apărător al politicii Franței, de aceea a încercat să se opună consolidării

⁵⁰ *Ibidem*, f. 820-821.

⁵¹ *Ibidem*, f. 822-824.

⁵² *Ibidem*, f. 825-828.

⁵³ *Ibidem*, însemnarea din 21 septembrie 1854, f. 880.

⁵⁴ *Ibidem*, însemnarea din 23 septembrie 1854, 883-887.

⁵⁵ *Ibidem*, însemnarea din 22 octombrie 1854, f. 921-922.

⁵⁶ Vezi Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes*, Paris, 1855, p. V-VI.

pozițiilor Rusiei. A fost un apropiat al domnitorului Alexandru Dimitrie Ghica, pentru că acesta i-a dezvăluit cu sinceritate politica rusească, dar nu s-a înțeles cu Gheorghe Bibescu, deoarece acesta complota cu reprezentanții ruși la București⁵⁷. Evenimentele relatate de Billecocq se regăsesc în capitolele IX și X ale operei lui Regnault.

Utile au fost și opiniile lui Billecocq asupra liderilor implicați în evenimentele de la 1848. Consulul opina că singura diferență dintre Golești și Eliade consta în modalitatea de a transforma politica românească. Primii erau adepții soluțiilor imediate, ultimul propunea calea moderată⁵⁸.

Apariția lucrării lui Regnault a fost un adevărat eveniment în rândurile filoromânilor. Billecocq le-a scris despre lucrare lui Heliade Rădulescu, Magheru, Baligot de Beyne, Daniele Manin⁵⁹. Ultimul a apreciat-o drept o adevărată „revelație politică”. Lucrarea i-a fost trimisă și lui Hippolyte Desprez, care urma să-l însoțească pe Drouyn de Lhuys la Conferința de la Viena, din 1855⁶⁰.

Hippolyte Desprez, unul dintre cei mai importanți publiciști francezi, cu o îndelungată carieră diplomatică, îl cunoscuse pe Billecocq cu ocazia primei sale călătorii în principate. După spusele lui Billecocq, Desprez sosise la București în calitate de trimis al lui Saint-Marc Girardin, ca reporter al publicației „La Presse”. Întors în Franța, amicul lui Bălcescu, al fraților Golești, cel care a scris *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, a devenit în scurt timp colaborator la prestigioasei „Revue des Deux Mondes”. La 29 iulie 1852 i-a scris lui Billecocq, cerându-i să intervină pe lângă fratele său pentru a salva un amic de la închisoare. Cu această ocazie îl anunța că a primit din partea lui Vaillant o parte a unei lucrări dedicate ȝiganilor din principate⁶¹, dar din păcate editorii revistei nu erau interesați în publicarea ei⁶².

Thibault Lefebvre, avocat al Consiliului de stat și al Curții de Casație, îi cerea lui Billecocq scrisori de recomandare în vederea unei călătorii în principate: „Aș dori să vizitez principatele din punct de vedere politic și comercial... Cred că puteți să-mi dați scrisori de recomandare pentru oamenii politici ai țării. V-aș ruga să mi le trimiteți înainte de 20 ale lunii iulie. Sper că voi avea plăcerea să vă mulțumesc personal la întoarcere”. Pentru că nu avea influență în principate, majoritatea celor cunoscuți fiind plecați din țară, Billecocq îl recomanda la rândul său fostului domnitor, Alexandru Dimitrie Ghica⁶³. Într-adevăr, Lefebvre a făcut în principate două călătorii, în 1853 și 1857. Rodul observațiilor sale au fost lucrările *Les*

⁵⁷ Vezi Adolphe Billecocq, *Jurnal*, și urm., f. 935-937.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 989.

⁵⁹ *Ibidem*, 1197.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 1032.

⁶¹ *Les Romes. Histoire vraie des vrais bohemiens*, Paris, 1857.

⁶² Adolphe Billecocq, *Jurnal*, și urm., f. 371-374.

⁶³ *Ibidem*, 573-574.

finance de la Valachie, Paris, 1855 și *Études diplomatiques et économiques sur la Valachie*, Paris, 1858.

În perioada Războiului Crimeii, un alt scriitor francez a fost interesat de principate: Charles Hippolyte Castille, unul dintre redactorii publicației „La Tribune des Peuples”. Acesta a inserat în celebrele sale portrete ale oamenilor politici pe cele ale principelui Alexandru Dimitrie Ghica și caimacamului Nicolae Vogoride.

Între Billecocq și viitorul secretar francez al lui Alexandru Ioan Cuza, Arthur Baligot de Beyne, s-a stabilit o legătură specială încă din timpul revoluției de la 1848, când ultimul era funcționar al ambasadei otomane la Paris.

Anii războiului Crimeii l-au găsit pe Baligot de Beyne la Constantinopol, unde avea delicata sarcină de a purta corespondența între autoritățile otomane și mareșalul Saint-Arnaud. La 15 august 1854, Baligot de Beyne îi scria prietenului său despre viața trepidantă pe care o ducea în capitala Imperiului otoman, despre discuțiile purtate cu membrii coloniei valahe, care în curând aveau să revină la Paris, deziluzionați de atitudinea otomanilor. Redactorul publicației „La Presse de l’Orient” descria ignoranța conducătorilor militari francezi în legătură cu problema românească. „Din păcate preaputernicii zilei nu cunosc situația naționalităților din zonă, și cine știe cât timp va mai trece până când aceste țări devastate își vor găsi adevăratul loc sub soare”. Scrisoarea amintită este importantă și datorită informațiilor despre starea trupelor franceze care înaintaseră în Dobrogea: „Ați aflat fără îndoială despre marșul fatal al diviziei Canrobert în Dobrogea, la Constanța. Au pierdut 1500 de oameni din cauza holerei. Bieții noștri soldați, obosiți, în mijlocul unei călduri îngrozitoare, erau fără apărare în fața flagelului. Teritoriul pe care înaintau era ars, devastat, fără nicio urmă de vegetație, fără niciun adăpost. Izvoarele, puțurile, iazurile erau pline de cadavre putrezite, iar soldații erau nevoiți să bea din apa acestora. Dobrogea nu este decât un imens cimitir”⁶⁴.

După numai două săptămâni, Billecocq îi răspundea, felicitându-l pentru importanța funcției sale. În același timp îi mărturisea că politica Austriei era la fel de periculoasă ca aceea a Rusiei și își trăda neîncrederea în atitudinea lui Napoleon al III-lea. Ocuparea principatelor de către trupele austriece era un semn de slăbiciune din partea Porții, iar viitorul principatelor îi părea incert. Billecocq scria că poate venirea lui Vaillant la Constantinopol i-ar fi ajutat pe otomani să înțeleagă situația din principate⁶⁵.

Relațiile dintre cei doi nu au fost întotdeauna amicale. La 15 mai 1862, Baligot de Beyne l-a vizitat pe Billecocq, uimindu-l prin lipsa de consecvență a opiniilor sale. „Am primit astăzi, după ce zece ani nu-l mai văzusem, vizita celui pe care eu îl consideram a fi unul dintre cei mai îndrăgiți elevi ai mei în diplomatie.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 849-851.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 874-878.

Un om pe care îl consideram, și martore îmi sunt scrisorile sale din aceste însemnări, o persoană afectuoasă și amabilă... El mi-a spus, cu un aer satisfăcut: astăzi se arde peste tot, în Țara Românească sau în Moldova, cartea domnului Elias Regnault, și dacă aş avea ocazia să-l întâlnesc personal l-aş sfătui să o refacă astfel încât, în cea de-a doua ediție, să nu mai existe nicio referire la Eliade”. Noua atitudine a lui Baligot de Beyne l-a provocat pe Billecocq să-și manifeste neîncrederea în regimul de la București, care nu înțelegea că exista, în opinia sa, numai datorită intereselor europene, care doriseră să ridice o barieră în fața Rusiei. Dacă doreau să supraviețuiască, românii nu trebuiau să uite pericolul reprezentat de Rusia, fapt pe care Heliade îl subliniase în lucrările sale⁶⁶.

„Curaj, unire, salvare!” – așa își încheia Jean Alexandre Vaillant unul dintre cele mai entuziaste apeluri către români, scris în anul 1857, și care se află redat în paginile *Jurnalului* lui Billecocq. Este important de subliniat că, deși Billecocq nu credea în realizarea unei uniri stabile în frunte cu un principe indigen, totuși, din amicitie și admirație pentru Vaillant, insera în jurnalul său acest apel, care trecea în revistă succint 32 de drepturi pe care națiunea română trebuia să le susțină în fața Europei⁶⁷. Să nu uităm că Billecocq a fost unul dintre susținătorii lui Vaillant în cazul implicării sale în mișcarea revoluționară de la 1840. El a fost cel care, în octombrie 1845, i-a scris lui Gheorghe Bibescu pentru a-l convinge să-i acorde clemență fostului director de la Sfântul Sava⁶⁸.

În *Jurnalul* lui Billecocq se păstrează nouă scrisori din perioada 1863-1868, care ne dezvăluie trăinicia acestei prietenii, dar și amănunte din episodul mai puțin cunoscut al revenirii temporare a lui Vaillant în București. Marcat de sfârșitul tragic al fostului domnitor Alexandru Grigore Ghica, martor al sinuciderii acestuia în august 1857, era deziluzionat de lipsa de recunoștință a guvernanților din capitala României. Tonul general al acestor scrisori este sumbru, trist, fostul dascăl și lider al mișcărilor revoluționare prepașoptiste mărturisindu-și dezamăgirea față de evoluțiile politice ale amicilor din tinerețe.

La 19 august 1863, Billecocq îi scria lui Vaillant, mulțumindu-i pentru sumarul noii sale lucrări, *L'Épopique*, care se dorea a fi o impresionantă încercare de istorie universală⁶⁹. Vaillant îi răspundea la rândul său că, pe jumătate orb, sosise în București în primăvara lui 1862. Traiul îi era anost, plin de griji materiale și necazuri familiale. Singura bucurie erau lecțiile gratuite pe care le dădea la Sfântul Sava și lucrul la cartea sa. În aprilie 1864, Vaillant își anunța prietenul că Adunarea legislativă îi acordase marea naturalizare și o pensie viageră de

⁶⁶ *Ibidem*, 2185.

⁶⁷ Erau drepturi care țineau spre independența României: dreptul de a bate monedă, de a declara război și de a încheia pace etc. Fragmentul face parte din lucrarea lui Jean Alexandre Vaillant, *Actes diplomatiques constatant l'autonomie politique de la Roumanie*, Paris, 1857, p. 48-51.

⁶⁸ Billecocq către Gheorghe Bibescu, București, 18/30 octombrie 1845, BAR, S 1/DLXXII.

⁶⁹ Billecocq către Vaillant, Paris, 19 august 1863, *Jurnal*, și urm., f. 2442. Vezi anexa nr. 4.

380 franci pe lună, ceea ce îi permitea să ducă un trai decent în capitala României⁷⁰. La 15 iunie 1864, aflat sub influența loviturii de stat, Vaillant îi descria lui Billecocq starea de nesiguranță a vieții politice, disputele dintre grupările politice. Singura speranță se materializase, domnitorul Cuza dăduse o nouă lege electorală, lucru care trebuia înfăptuit mai devreme în opinia sa⁷¹.

Sosirea principelui Carol nu schimbase nimic în comportamentul oamenilor politici. Era opinia lui Vaillant din scrisoarea din iunie 1868, un rechizitoriu dur la adresa liderilor români. Vizita prințului Jérôme Napoleon îi oferea prilejul lui Vaillant, care nu se implicase în timpul sejurului său în politică, să-i zugrăvească în tonuri întunecate, acuzându-i de corupție, demagogie, sentimente filogermane și filoruse. Nicolae Golescu se dorea a fi un La Fayette în miniatură, Ion Brătianu, un orator ce rostea fraze răsunătoare și avea un aer de fals Bismarck, Rosetti, sub aripa falsei modestii republicane, ascundea orgolii nebănuite. Nici transilvănenii care erau implicați în viața culturală și cea politică din România nu erau scutiți de sarcasmul și ironia filoromânului⁷². Aceleași sentimente reieșeau și din catrenele mai puțin cunoscute ale lucrării sale, apărute în 1868, la București, *La lanterne magique ou passé, présent, avenir de la Roumanie*, ceea ce dovedește că scrisoarea către Billecocq nu era un accident, ci exprima opiniile sale de la acea dată privitoare la politica României.

Din filele *Jurnalului* lui Billecocq se desprind noi fațete ale istoriei românilor. Lecturându-le putem percepe cu ușurință rețeaua de contacte între liderii români și personalitățile timpului în momente de cumpănă personală și de tensiune politică, când se redefineau frontierele continentului, în timpul răzbiului Crimeii. Alături de Billecocq asistăm la plămădirea unor lucrări semnate de Elias Regnault, J. A. Vaillant, H. Desprez, Thibault Lefebvre, realizăm contextul în care au fost elaborate și impactul lor asupra contemporanilor. Nu în ultimul rând, redescoperim personalitatea lui Adolphe Étienne Billecocq, un diplomat pe nedrept ignorat de istoriografia română și cea franceză.

ANEXE

Anexa nr. 1

<Adolphe Billecocq către Ion Heliade Rădulescu la Constantinopol>

Paris, 6 noiembrie 1854

Mon cher Eliade,

Monsieur Gradisteanu⁷³ me montre une série de lettres de vous; toutes plus intéressantes les unes que les autres et je vous remercie de ce que vous y dites d'amical et de gracieux

⁷⁰ Vaillant către Billecocq, București, 14/22 aprilie 1864. *Ibidem*, f. 2522-2523.

⁷¹ *Ibidem*, f. 2545.

⁷² *Ibidem*, 15/27 iunie 1868, București, f. 2784-2786. Anexa nr. 5.

⁷³ Grigore Grădișteanu (1816-1892), om politic român.

pour moi. Ainsi que deux astronomes observants certains étoiles, sous des latitudes, diverses et non des instrumentes différents, nous avons fait des calculs, qui depuis quatre ans, que nous ne nous sommes vus, ni abouchés, n'ont différé, en quoi que ce soit et nos comètes, a grandes queues vont leur train. Je ne vous parle pas des éclipses; il est bien entendu qu'à une seconde près, vous les aurez aussi, toutes prévues et calculées, comme moi-même [...]

Ce que vous faites, sous la tente d'Omer pacha⁷⁴, depuis une année, je le fais ici, avec un des généralissimes de la pensée et de l'intelligence. Toutefois comme dans la question engagée, il y a, selon moi, assez de fusils et de canons, comme ça, j'ai idée que ce sont les que ce sont les flambeaux qui manquent et j'ai du me préoccuper de la charitable pensée de les offrir. J'ai trouvé, ou pour mieux dire c'est la presse française, elle-même, qui se charge de le chercher, un de ces géants du fond et de la forme, qui voyant, à n'en plus douter, que l'heure à la fois politique et commerciale avait sonné, de raconter l'histoire de ces grandes choses en le prenant de leur commencement, c'est depuis 3 ou 4 années mis à l'œuvre, qu'est-il arrivé ? Vous le comprenez tout de suite; c'est que dans l'examen de la question des nationalités, née en 1848...la Roumanie belle, riche, généreuse (toute infortuné qu'elle est) envers ceux qui n'ont pas...a du nécessairement trouver place...Monsieur Elias Regnault, c'est le nom de l'éminent écrivain qui s'occupe de vous est devenu tout naturellement épris de son modèle, trop peut être, car parfois je lui rappelle que quelque soit le charme qu'il trouve a cette halte, l'histoire et la politique en 1854 ont affaire ailleurs. Aussi à ma supplication a-t-il fait, comme moi dans mon long séjour à Bucarest et à Iasi. C'est-il levé sur la pointe des pieds et a-t-il regardé avec un intérêt profond par-dessus les murs ? Vous saviez déjà et mieux que moi-même ce qu'il a vu!⁷⁵ Et bien c'est toute cela qu'il raconte; il le fait avec un talent et un charme de style, très remarquable.

Dans cette situation des choses, un mot de vous à Monsieur Elias Regnault lui sera agréable et précieux [...]

Je vous embrasse cordialement

BAR, Arhiva Mare nr. 2555, f. 930-931.

Anexa nr. 2

<Gheorghe Magheru către Adolphe Billecocq>

Constantinople, 20 iunie 1855

Mon cher monsieur Billecocq,

Ne m'en voulez pas, je vous prie de venir si tard répondre à la lettre gracieuse que vous m'avez adressée le 6 mars. Non que je n'ai pas toujours pensé avec plaisir à vous, mais une maladie assez sérieuse et des peines morales ont été les seuls raisons que m'ont empêché de vous écrire. Je n'ai pas manqué néanmoins de charger monsieur Aman de vous faire mon amitiés. Aujourd'hui que ma convalescence s'améliore un peu, je me fais un véritable plaisir de venir m'entretenir quelques moments avec vous.

Souffrez mon cher monsieur Billecocq que je vous réitère ici ma gratitude pour tout ce que vous avez déjà fait en faveur de la Roumanie et en ceci je me fais l'écho de tous mes frères roumains. Le jour qui luit sur notre pays et qui le sauvera et en grande partie votre œuvre. Qui ne pourra jamais oublier avec quel amour et avec quelle persévérance vous avez travaillé à faire connaître son histoire, ses besoins, ses vertus hospitalières ? N'est ce pas vous qui, parmi les agents de la France dans les Principautés, avez de montrer l'un de premiers à l'Europe endormi et à la France mal renseignée que

⁷⁴ Omer paşa (1806-1871), general otoman de origine sârbă.

⁷⁵ Subliniat în text.

sur les bords de vieux Danube il y a un peuple plein de sève, mais qui se consume en vain efforts pour se sauver de griffes meurtrières de l'aigle moscovite ?

Les roumains le savent et ils vous en seront éternellement reconnaissants. Votre nom sera le plus beau joyau dans la pléiade des philoroumaines qui ornera les pages de l'histoire de la régénération de la nation roumaine.

Quant à moi, mon cher monsieur Billecocq, je n'oublierai jamais que de votre arrivée dans les Principautés j'ai toujours eu en vous un confident plein de cœur pour les maux de ma patrie et un appui chaleureux pour toute persécution qui se vissait contre les roumains. Je me rappelle avec bonheur ce voyage dans nos montagnes où nous admirons ensemble la beauté et la richesse de leur abondante nature et où vous prophétisiez en véritable inspiré un avenir brillant à ce peuple opprimé. Cette peau d'ours que vous l'avez là bas, je l'aime. Je lui aie en gré. Ne vous parle-t-elle pas de mon pays et ne me rappelle-t-elle pas à votre souvenir ? Mais ces monnaies roumaines, les avez-vous encore ? Ne vous disent-elles pas aussi qu'à chaque pas le voyageur rencontre sur le sol antique des Dacie les vestiges de la grandeur de nos ancêtres les roumains ?

Vous eussiez voulu dites vous, mon cher monsieur Billecocq, voir mon portrait fait par notre compatriote Aman à l'exposition universelle de Paris. Il aurait rappelait mon passé. L'amitié que vous avez pour moi aura sans doute grandir à vos yeux mes faibles mérites. J'aime mon pays, ma cœur, ma vie, lui sont à jamais consacrées. Mais où en est le mérite ? Je fais mon devoir et rien de plus. Je ne suis pas un fils ingrat, et la patrie n'est pas une marâtre pour moi, voilà tout. Aussi, franchement je n'ai pas cru mériter cet insigne honneur d'avoir l'Europe pour galerie, heureux si seulement vivait dans le cœur de ceux que j'aime, dans votre cœur mon cher monsieur Billecocq.

Je ne puis vous exprimer combien j'ai été content d'apprendre dans votre lettre qu'un écrivain français, déjà célèbre va publier bientôt un ouvrage sur nos pays. Dieu fasse qu'il s'inspire à de bonnes sources. Et en effet le manque d'une histoire impartiale et plus étendue des principautés qui irait jusqu'aux événements actuels ; se fait sentir plus que jamais. Deux écrivains ce sont essayés de tracer un aperçu de leur histoire, et combien il eut été préférable pour eux-mêmes de ne pas le faire.

L'un deux, monsieur Eliade, a publié en 1851 un livre qu'il a décoré du titre pompeux de *Histoire sur la régénération roumaine ou sur les événements de 1848*. Vanité et calomnies, voilà le fond de cet ouvrage. L'auteur n'a pas autre but que celui de faire accroire, du moins aux étrangers qui n'ont pas suivi attentivement les événements modernes et surtout les événements à partir de 1848, que c'est lui qui a eu le premier l'idée de régénérer la nation roumaine, qui ce lui qui a accompli ce régénération, et que par conséquence qui ce lui qui revient le titre de régénérateur de cette nation. La calomnie est son arme principale, pour atteindre ce but. L'auteur dans son habilité ou plutôt dans son aveuglement s'est dit sans doute que s'il pouvait compromettre l'honneur et les actions de tous les patriotes qui ont travaillé et ont souffert pour le progrès de leur nation il passerait aux yeux des lecteurs de son livre comme l'unique civilisateur et le martyr de la Roumanie. Aussi tous les hommes de progrès ainsi ceux du mouvement de 1848 il les uns a traîtres, les autres de partisans russes. C'est une infamie. Car quoiqu'il y a beaucoup de fautes commises, nul parmi eux cependant n'a pas été un traître. Bien au contraire une haine légitime à l'égard de la Russie a inspiré toutes leurs actions, toute leur conduite. Et afin de donner une teinte de vérité à ses allégations, il rappelle quelques faits et quelques sacrifices anciens de quelques uns d'entre eux. En un mot, son livre n'est qu'un détestable piédestal qu'il élève à sa petite personnalité. Tous les faits y sont travestis et arrangés dans le but de se donner de l'importance et de grandir son méchant individu.

Monsieur Ganesco, un jeune concitoyen à moi du district de Gorj, a publié cette année un ouvrage intitulé : *La Valachie depuis 1830 jusqu'à ce jour. Son avenir...* Monsieur Ganesco débute dans l'art difficile d'écrire. Son style est coloré et facile et la lecture de son livre est assez agréable. Et puis son ouvrage est comme illustré par une infinité de citations puisées dans les auteurs et les publicistes les plus célèbres et il prouve ainsi qu'il a fait ses études. Lorsqu'il parle des événements de 1830 jusqu'à nos jours, il se fourvoie la plupart du temps ; mais on peut l'accuser sur ce point quand on a égard à sa jeunesse et à son inexpérience des hommes et des choses. Ce que l'on ne peut cependant lui pardonner c'est que pour lui, le meilleur avenir des principautés consiste en ce qu'elles fussent nées par la famille Cantacuzène. Les éloges qu'il prodigue à cette famille sont outrés.

Monsieur Constantin Cantacuzène est plus digne de blâme que ceux qu'il a blâmé dans son livre. On a qu'à jeter les yeux sur son administration spoliatrice et désastreuse soit avant 1848 lorsqu'il était ministre, soit après comme Caïmacan à deux reprises différentes de la Roumanie. En un mot, Monsieur Ganesco soutient une thèse impossible et son livre n'est qu'une réclame en faveur d'une famille tourmentée du mal de devenir régnante.

Mais ne désespérons pas. Il y aura, j'en ai la conviction, des plumes jeunes et pures qui ne chercheront pas à la grimer et à l'enlaidir en lui mettant du rouge et du blanc.

Que vous dirai-je pour moi, mon cher Monsieur Billecocq ? Je suis pour le moment dans une complète inaction. Le gouvernement ottoman m'avait invité en 1853, à la suite d'un mémorandum que je lui avais présenté déjà dans le mois de Mai, de quitter Vienne et de venir à Stamboul afin d'aller organiser les forces armées dans les principautés. Dans le mois d'avril 1854, le gouvernement ottoman avait préparé un firman relatif à sa mission, mais il ne parut pas car quelques uns des représentants des Puissances alliées n'avaient point trouvé sa teneur conforme à leur politique de cette époque. A la fin du mai, il y eut un autre firman, que je ne puis prendre la responsabilité de accepter en ma qualité de roumain. Et puis enfin on fit un troisième firman en vertu duquel je fus invité de me rendre à la Sublime Porte le 6 juin. Il s'agissait de quelques ordres à donner pour la livraison d'une partie des armées que j'avais, entre autres choses, demandée au gouvernement par un mémorandum présenté le 30 avril, accompagné d'une lettre confidentielle dans laquelle je relatais et j'expliquais les événements et les choses qui s'étaient passés jusqu'à ce moment là dans les principautés, et par laquelle je prévoyais et indiquais tout ce qui arriva dans la suite. Je me trouvais ainsi à la veille de partir pour le Danube quand la Constantinople du 14 maudite mémoire eut lieu. Cette convention vous le savez très bien, mon cher monsieur Billecocq, fut toute en faveur de la Russie, qui d'une part put retirer avec honneur et sécurité ses troupes des principautés ; que sans nul doute les armes ottomane victorieuses de concert avec toute la population roumaine, aurait rejetées en plein déroute au-delà du Dniestr et qui d'une part, en assurant ses frontières de l'ouest, eut toute le loisir de concentrer ses forces sur le littoral de l'Euxin et de la Mer d'Azoff, et dans la Crimée. L'intervention de l'Autriche, le rétablissement dans les principautés du système du gouvernement russe, la réinstallation dans leurs postes, des créatures russes, surtout en Roumanie, annulèrent toutes les espérances des roumains et les placèrent dans l'impossibilité absolue de se battre eux aussi contre l'ennemi commun. Cependant, la clôture des conférences de Vienne nous en a donné de nouvelles. Fasse le ciel, que le pantalon garance aille, un de ces beaux matins saluer le sol de l'antique Dacie et je vous réponds, sur ma tête, que les puissances alliées auront, dans les principautés indépendamment d'autres énormes avantages – dans l'espace d'un an une armée de 60 000 roumains sur le pied de guerre. J'espère et j'attends.

À propos de cette malheureuse convention du 14 juin, je dois vous dire qu'elle n'eut jamais vu le jour, si on avait pu organiser un moment plus tôt les forces armées dans les principautés. Ceci nous le devons encore à Monsieur Eliade. Le général Tell et autres officiers roumaines, ainsi que les excellents patriotes Golesco frères, s'étaient déjà rendus des le mois de février 1854 à Choumla où Omer pacha leur avait fait l'accueil le plus cordial et le plus affable. Ils étaient à la veille de partir pour le Danube lorsque monsieur Eliade arriva aussi au Choumla. Cet homme est passé maître dans l'art de la calomnie, et il fit si bien qu'Omer pacha les renvoya tout simplement à Constantinople.

Et puis, ce même Eliade, que n'a-t-il pas tenté par ses intrigues et ses calomnies ? Pour me créer des embarras et des obstacles à moi aussi. Il n'ignorait point que toute mes intentions, que tout ce que j'avais proposée d'une manière officielle au gouvernement ottoman et à d'autres personnages haut placés, appartenant aux puissances de l'Occident, relativement aux droits des principautés et aux nécessités exigées par les circonstances étaient en entière opposition avec ses vues ambitieuses et ses projets d'un étroit égoïsme. Il manoeuvra auprès d'Omer pacha pour qu'aucun autre roumain ne peut entrer dans le pays, excepté lui et deux de ses affiliés, car il avait la conviction que s'il devait se trouver avec les autres dans le pays, il n'y aurait eu aucun espoir pour lui de réussir dans ses projets criminels. Monsieur Etienne Golesco vous a peut être communiqué tout cela. Lui aussi a eu beaucoup à souffrir des calomnies de cet intrigant. Il a même subi quelque temps de prison. Si vous voulez de plus amples détails sur ces faits, je suis prêt à vous les donner. De même, je pourrai vous écrire, si

vous le désiriez comment cet homme fut rappelé à Constantinople lorsque le gouvernement ottoman eut acquis la conviction que toutes les accusations contre les hommes de 1848 avaient été d'infâmes calomnies.

Ah ! Vous ne auriez croire, mon cher monsieur Billecocq, combien j'ai senti de la peine lorsque j'ai appris à connaître cet homme dont j'avais cependant été l'ami que j'avais aimé lorsqu'il savait tromper. Les désillusions et les mécomptes que j'ai eu depuis à son égard m'ont causé bien du mal et je ressentis une véritable afflictions en pensant que cet homme s'il n'avait pas été si faux et si petit, aurait pu faire quelque chose de bien à son pays. Je ne vous rappellerai point ici que ceux qui l'ont connu mieux depuis 1848 ont donné raison pleine et entière à ceux qui s'étaient opposés à son introduction dans le comité préparatoire du mouvement de 1848. Oh ! Combien il eut été pour tous et pour lui-même si on l'avait laissé s'occuper de ses lettres dans lesquelles il était parvenu à s'acquérir une réputation bien méritée.

Tout ce que je viens de vous dire sur son compte, je l'ai écrit à lui-même lorsqu'il se trouvait à Bucarest. Tout cela, je le lui ai dit en face, en présence de beaucoup de nos compatriotes et d'étrangers, ici à Constantinople, dans le mois d'octobre de l'année dernière. Je lui ai dit qu'il aura rendre compte devant la nation et devant l'histoire de ses crimes et lui, brisé par le remords peut être ou plutôt de rage, puisqu'il venait d'être complètement démasqué ne sut ne rien répliquer et se tut comme un véritable criminel qu'il est.

Mais je m'aperçois que j'abus de vos précieux moments, quoique je m'eusse promis d'être fort laconique. Je finis donc, mon cher Monsieur Billecocq, en vous priant de m'écrire le plus souvent possible ou du mois de penser quelque fois à celui qui a conservé pour vous une véritable amitié et une estime sincère.

BAR, Arhiva Mare, nr. 2555, f. 1223–1235:

Anexa nr. 3

<Ion Heliade Rădulescu către Adolphe Billecocq>

Turin, le 6 octobre 1859

Cher monsieur et ami,

Je pars aujourd'hui pour m'embarquer demain à Gênes et pour me jeter de nouveau dans un inconnu que je redoute.

Je regrette que mes occupations bibliques et la vie isolée... Tout ce qui me console c'est l'espoir de revoir mes enfants.

À Turin, le lendemain de mon arrivée j'ai vu le comte de Cavour. Trois journaux de cette ville ont annoncé mon arrivée en termes très flatteurs.

J'ai connu en personne le roumanophile Monsieur Vegezzi Ruscalla⁷⁶ din 15 decembrie 1854. Il est concentré dans le sein de sa charmante famille et dans l'étude de langues néolatines et surtout de la langue romaine. En apprenant que vous êtes un de plus anciens roumanophiles il a été très content. Je vous prie de lui envoyer deux exemplaires de votre *Album* il en sera très enchanté et reconnaissant.

Son adresse est Monsieur le chevalier Vegezzi Ruscalla Turin, rue de Ripan nr. 9.

Serrez, je vous prie de ma part la main à Monsieur Elias Regnault et dites lui de vouloir bien dire à Monsieur Gradisteano de trouver un protectorat du czar et de l'envoyer à la même adresse à Monsieur Ruscalla. Je n'écris pas à monsieur Gradisteano, car je ne sais pas s'il de retour à Saint Cloud.

⁷⁶ Giovennale Vegezzi Ruscalla (1799-1885), om de cultură italian, filoromân.

Je vous écrirai d'Athènes si je trouve des nouvelles de mon pays [...]

BAR, Arhiva Mare, nr. 2555, f. 1755–1756.

Anexa nr. 4

<Vaillant către Billecocq>

Bucarest, 18 Octobre 1863

Cher et honoré Monsieur Billecocq,

Toujours à demi aveugle, c'est du fond du tombeau dans lequel m'a enseveli la reconnaissance de la Roumanie, ma filleule, que je vous expédie avec la présente l'aperçu de mon grande ouvrage que vous trouverez dans le feuillet des deux numéros ci-joints du journal la voix de la Roumanie.

Quelle que soit ici une position, j'y suis plus heureux qu'ailleurs. À Paris, à Turin, Messieurs Choummand et Matteuci m'ont refusé une chaire, ici du moins Tell⁷⁷ m'a autorisé à faire un cours gratuit à Sava.

Vous lirez avec intérêt les solutions chronologiques de mes premières leçons. Vous qui savez que les lettres étaient jadis les signes des nomes et des nombres, vous ne vous étonnerez pas de ces solutions. Vous les mettrez sous les yeux des plus railleurs, des plus incrédules et peut être se trouvera-t-il un homme d'esprit d'une assez grande autorité dans la presse pour comprendre le sérieux, l'importance et l'utilité de mon invention et en faire plus de bruit qu'on n'en a fait, il y a 40 ans des vagues et puériles rébus aegyptiens de Champollion⁷⁸, qui ne disent rien du passé et n'ont aucune utilité d'avenir.

Adieu cher et honoré Monsieur Billecocq, bonne santé, de longs et heureux jours. Je ne perd pas l'espoir de vous revoir, mais jusque là, je serais heureux d'avoir de vos nouvelles.

Dans tous le cas croyez moi toujours tout à vous.

BAR, Arhiva Mare, nr. 2555, f. 2544–2545.

Anexa nr. 5

<Vaillant către Adolphe Billecocq>

Bucarest, 15/27 juin 1868

Cher Monsieur Billecocq,

[...] Pour répondre à votre désir, je vous dirai que le prince Napoléon, tant attendu est enfin arrivé à Bucarest le 12/24 juin, à trois heures de l'après midi, que pour dissimuler ses tendances prusso-russes, le gouvernement roumain lui a fait une ovation telle qu'il ne pourrait faire plus pour le tzar lui-même. Être russe et paraître français semble être la devise des anciens partisans de Mazzini⁷⁹ et Ledru Rollin⁸⁰. Nicolas Golesco porte parfaitement l'uniforme de général de la garde nationale et, s'il avait jamais assisté à une bataille, on pourrait le prendre pour un Lafayette en miniature. Jean

⁷⁷ Christian Tell (1808–1884), general și om politic român.

⁷⁸ Jean François Champollion (1790–1832), celebru egiptolog francez.

⁷⁹ Giuseppe Mazzini (1805–1872), om politic și revoluționar italian.

⁸⁰ Auguste Ledru Rollin (1807–1874), om politic francez.

Bratiano d'autant plus fécond orateur que le roumain se laisse entraîner facilement par des grandes phrases, feint de lutter contre une aristocratie qui n'existe pas pour se donner un faux air de Bismarck. Rosetachi cache toujours sous l'apparence de modestie républicaine son orgueilleuse prétention de tout mener ; de tout dominer et en effet il mène et domine tout et le jeune Charles Ier lui-même à l'aide de ce que l'on appelle ; en tout pays la canaille⁸¹. Demetre Bratiano, qui ne ressemble pas mal au père Enfantin⁸² des saint-simoniens est comme l'oracle de la clique. Adversaire acharné de la juridiction consulaire il profite précisément des innombrables destitutions données dans la magistrature et motivées toutes sur l'incapacité et la corruption pour demander à l'Autriche et à la Russie, l'abolition de cette juridiction. Ce n'est guère adroit, mais nos grands hommes d'état ne doutent de rien.

Tels sont les principaux meneurs de la nation et du prince, soutenus par le Spartacus de la Transylvanie qui trouve ici places, honores et richesses. Il font avec ceux-ci, je ne dis pas la pluie, car elle nous manque, mais le beau temps, qui n'est pas le bon temps, car il menace les récoltes.

À propos de ces Spartacus de Transylvanie, je projette un travail dont il y a trois semaines, la seule pensée a effrayé Rosetachi. Il en a compris la justesse, mais il ne l'a pas jugé opportun. En voici le fond. Jusqu'à 1848, les transylvains généralement plus instruits que les moldo-valaques pouvaient être bien accueillis, étant alors utiles, ainsi l'on peut conserver bon souvenir de Lazar⁸³, d'Aron Florian⁸⁴ et de Murgu⁸⁵, qui fut compromis avec moi en 1840, mais aujourd'hui, qu'à-t-on besoin des Lauriano⁸⁶, des Papiu Ilarian⁸⁷ et d'autres. Tous ceux-ci, fils de pauvres prêtres, ne sont venus en Roumanie que pour y chercher fortune et qui pour la trouver se prêtent à toutes les excentricités. On cris contre les juifs et ils crient plus fort que tout le monde, parce qu'ils font un mal que les juifs ne peut faire. Ce mal est la haine entre les parties contre l'étranger que, d'entente avec Kogalniceanu, ils s'efforcent de semer partout. Cependant quel besoin a-t-on d'eux ? Aucune et néanmoins ils sont partout. L'instruction publique est à eux. Or, je dis que ces gens là sont des ignorantes, que s'ils étaient si bons roumains qu'ils se disent, ils resteraient dans leur province pour l'éclairer, qu'ils sauraient souffrir s'il le fallait, pour l'encourager leurs frères de Transylvanie. Que si chaque année, les quelques hommes instruits de cette province franchissent les montagnes, il ne restera plus en deçà que des patres, que des patres seront incapables de défendre les droits de leur pays, qu'avec le temps, abandonnés à eux-mêmes ils fusionneront avec les autrichiens et les hongrois et qu'alors il sera plus difficile aux roumains moldo-valaques de récupérer la Transylvanie, qu'aux français de reprendre les provinces rhénanes. Notez d'ailleurs que ces transylvains presque tous pauvres et doués généralement dans leur province de la modestie et des vertus inhérentes à la pauvreté, une fois arrivés dans la Roumanie Moldo-Valaque y deviennent les gens du monde les plus arrogants, les plus corruptibles et les plus vicieux. Je voulais les comparer avec nos Auvergnats et à nos Savoisiens de Paris, mais j'ai compris que ce serait leur faire trop d'honneur ; car si ce ne sont pas des phanariotes, ce sont des jésuites dont l'Autriche se sert pour le jour venu, réunir la Moldo-Valachie à ses autres provinces roumaines.

Depuis ma rentrée en Roumanie, je n'ai guère vu au pouvoir que des singes, les uns imitant la France les autres la Prusse. Quant au caractère endémique de spoliation, de malversation il est toujours le même, seulement comme l'autres fois avec un revenu de 38 millions pour les deux principautés, on volait des piastres, aujourd'hui qu'elles en ont de 160 millions on vole des ducats.

Vous verrez par le prospectus ci-joint que je publie mes poésies. En attendant que vous voyiez, dans mon recueil, celle que je vous ai offerte et envoyée de ma prison d'Hermanstadt, vous

⁸¹ Subliniat în text.

⁸² Barthelemy Prosper Enfantin (1796–1864), celebru adept al doctrinei saint-simoniste.

⁸³ Gheorghe Lazăr (1779–1821), pedagog român.

⁸⁴ Florian Aaron (1805–1887), istoric român.

⁸⁵ Eftimie Murgu (1805–1870), filosof și om politic român.

⁸⁶ August Treboniu Laurian (1810–1881), filolog, istoric român.

⁸⁷ Alexandru Papiu Ilarian (1827–1877), istoric și om politic român.

lirez celle que je donne ici en spécimen et dont j'ai glissée un exemplaire dans le paquet que j'ai parvenu à Prince Napoléon.

Adieu, très cher Monsieur Billecocq, recevez l'expression toute cordiale de ma bonne amitié. Faites mes compliments à Madame, portez vous bien tous deux et souvenez vous quelquefois de l'infortuné, tout à vous.

Suburbie Popa Chilsa, Strada Teilor, no. 53.

BAR, Arhiva Mare, 2555, f. 2780–2784.

AN UNPUBLISHED SOURCE FOR THE HISTORY OF THE ROMANIANS: ADOLPHE BILLECOCQ'S DIARY

Abstract

The holdings of the "Manuscripts Department" of the Library of the Romanian Academy include a typed version of the original diary of Adolphe Billecocq, the French consul in the Danubian Principalities between 1839 and 1846. The French consul's diary presents the events from 1850 until 1871, a continuation of his previous work *Le nostre prigionieri*, published in Paris in 1849. The information contained by Adolphe Billecocq's diary is exhaustive and includes his correspondence with political and cultural personalities from Europe, North America and Asia, some unpublished studies, daily notes and press articles. From those papers which relate directly to the history of the Romanians I have selected for this article the previously unknown correspondence with Ion Heliade Răulescu, Gheorghe Magheru, the Golescu family, J. A. Vaillant, Arthur Baligot de Beygne. I have also stressed upon the strong influence Adolphe Billecocq had on the writings of Elias Regnault, J. A. Vaillant, Thibault Lefevbre etc. Thus, the papers of Adolphe Billecocq may be considered not only an important source for the Romanian history, but also for the entire Central-European region.

